

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE

„Gheorghe Șincai”

540074, Târgu Mureș, str. Al. Papiu Ilarian, nr.10A, tel/fax: 0265.260238, mail: icsu.acad.ms@gmail.com

PROGRAME ȘI PROIECTE DE CERCETARE PE ANUL 2020

Programul General de Cercetare al Colectivului de Istorie pentru 2020-2023:

Între tradiție și modernitate: elitele românești în „secolul cel scurt” (1918-1989)

Membri: Cornel Sigmirean, Corina Teodor (1/2 de normă), Simon Zsolt, Marian Zăloagă, Maria Costea, Corina Hațegan, Anca Șincan, Iulian Boldea (1/2 normă), Eugeniu Nistor (1/2 normă), Ionuț Biliuță, Narcis Martiniuc.

Descrierea proiectului general

În ultimii ani, istoricii consideră că secolul al XX-lea, „secolul cel scurt”, a început simbolic, ca spirit dominant, la finele Marelui război, în 1917-1918, odată cu colapsul monarhiilor ierarhice, și s-a încheiat odată cu dizolvarea imperiului comunist. Un secol, pe care istoricul R.J. Crampton l-a împărțit în mai multe perioade, prima a liberalismului, până în anii crizei (1929-1931), a doua, a naționalismului agresiv, anii '30 și al doilea război mondial, a treia a maturității, în care în Europa de Est au triumfat ideologiile naționaliste și cele bazate pe clase, perioadă cuprinsă între declanșarea Marii conflagrații și „refasonarea” sistemului naționalist, 1956, era pragmatismului, a temperării ideologiilor, 1956-1980, renașterea naționalismului, în anii '80.

Fie că subscriem sau nu la periodizarea propusă de istoricul R.J. Crampton, secolul al XX-lea rămâne secolul extremelor, în definiția dată de Eric Hobsbawm. Un secol care a cunoscut două războaie, ocupații, privațiuni, distrugere și omor, schimburi de populație și migrații, secolul ascensiunii și apoi al căderii statelor, a nașteri statelor naționale în primele decenii ale secolului al XX-lea și apoi recenta diminuare a puterii lor prin ascensiunea corporațiilor multinaționale și a instituțiilor transnaționale. Ca referință majoră pentru secolul al XX-lea rămâne triumful ideologiilor, a comunismului și a național - socialismului. Potrivit marelui istoric Ernst Nolte, între cele două ideologii există o determinare causală. După preluarea puterii în Rusia de către comuniști, care amenințau cu o revoluție mondială, s-a instaurat fascismul în Italia și nazismul în Germania. Două regimuri care vor rămâne marcate, comunismul, de fenomenul Gulagului, iar celălalt, de Auschwitz.

Altfel, secolul al XX-lea a fost și secolul intelectualilor, al elitelor intelectuale. Termenul a fost folosit pentru prima dată la începutul secolului al XX-lea în sens peiorativ, caracterizându-i pe oamenii de știință, pe literați, și pe artiștii care dezbăteau problemele societății și încercau să

influențeze opinia publică și orientarea politică a partidelor, care s-au aflat fie între susținătorii comunismului, fie ai fascismului. Intelectualii au fost grupul cel mai angajat unor idealuri, chiar al unor dogme, dovedindu-se iresponsabili, încurajând la violență pe alții, considerând că ei se află la adăpost. O mare parte a elitelor intelectuale au păstrat o conduită moderată, împărtășind opinii liberale, dar stigmatul i-a costat pe toți, mulți intelectuali fiind victime ale regimurilor totalitare, murind în închisori. În cazul elitelor românești, doar la închisoarea din Sighet au murit 211 reprezentanți ai elitelor românești, (potrivit prof. dr. Nuțu Roșca, *Închisoarea elitei românești*).

Proiectul se va desfășura în două etape, dedicate celor două perioade mari ale secolului al XX-lea: 1. *Perioada interbelică*, în mod convențional 1919-1947 și 2. *Perioada regimului comunist*, între anii 1948-1989.

I. Proiect de cercetare 2020:

Biserică și societate în perioada interbelică

Tema propusă pleacă de la premisa prezenței unui proiect modernizator în societatea românească, atât în Transilvania, promovată încă din secolul al XVIII-lea, prin politica lui Iosif al II-lea, cât și în viitorul Regat al României, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Întregul proces de modernizare a generat adeziuni, dar și tensiuni, riposte, întreaga cultură română fiind marcată de disputa modernitate vs. tradiție, pentru a cunoaște formele maxime de confruntare în perioada interbelică. O perioadă în care societatea românească a fost marcată de diferite clivaje, unele istorice, amplificate de reunirea în statul român a unor teritorii care până atunci au aparținut la alte arii de cultură și civilizație. Printre clivajele prezente în societatea interbelică amintim: cel urban-rural, clivajul religios, cultural, etnic, politic etc. *Clivajul politic* a înregistrat aspecte care țineau de competiție, de legitimare, de căile de recrutare electorală, de ideologie și de educație, de provocările curentelor extremiste, de „planificarea democratizării”, de introducerea votului universal și masificarea politicii, cu țărâniea ca principală masă a votanților etc. În *plan cultural*, a prevalat armonizarea tradițiilor, asumarea modernizării, evenimentul de la 1918 inaugurând strategii și transformări culturale radicale, cultura română participând la ceea ce sociologii definesc drept construcția națiunii. Noul stat român avea ca priorități omogenizarea instituțională și legislativă, selecția și dezvoltarea noilor elite naționale, descurajarea regionalismului, crearea unei culturi plurivalente și a unei limbi scrise standard, acceptabilă și comprehensibilă pentru toți, cultivarea unei conștiințe naționale. Ardelenii și bucovinenii au evoluat alături de maghiari, germani, evrei în cadrul Europei Centrale, în timp ce elita intelectuală din Vechiul Regat era mai aproape de cultura franceză. În același proiect național se înscria și *educația, școala*, atât în Vechiul Regat, cât și în noile provincii, unde sistemul de învățământ era creat în mare parte pe seama fostelor națiuni dominante, ruși, germani, unguri. La acest aspect se adăuga gradul de alfabetizare, de 57% în Regat, 68,3% în Ardeal și de 72% în Banat. România se afla printre ultimele țări în Europa la capitolul alfabetizare. Or, învățământul creează noile elite, promovează o nouă conștiință publică. Unificarea celor patru sisteme de învățământ, centralizarea și omogenizarea educațională au reprezentat, alături de creșterea nivelului de instruire, priorități ale politicilor școlare interbelice, guvernele alocând bugete foarte mari pentru învățământ. Dar, în paralele, a funcționat un important sistem de învățământ confesional, mai ales în Transilvania, Banat și Bucovina, sursă de clivaje confesionale și culturale. Or, învățământul avea un rol major, după cum se exprima Anthony Smith, în tranziția de la „etniile” tradiționale la națiunile moderne. O notă aparte oferea perioadei interbelice *mozaicul confesional* al României, cu două biserici care-și revendicau statutul de „biserici naționale”, Biserica Ortodoxă și Biserica Geco-Catolică. Fiecare dintre cele două biserici, una în numele preponderenței și rolului istoric, cea ortodoxă, cealaltă, greco-catolică, în numele

tradiției culturale și a contribuției aduse la crearea națiunii, își disputau legitimarea ca biserici naționale. Relațiile dintre ele și dialogul cu celelalte biserici, catolică, reformată, unitariana sau mozaică, întregeau dosarul confesional al României interbelice; cu atât mai mult cu cât tabloul confesional se suprapunea în cele mai multe cazuri peste cel etnic, minoritățile naționale reprezentând 28,9% din populația României. Un fenomen aparte al modernității l-a prezentat și *clivajul urban-rural*, în parte încărcat și de conotații etnice, în provinciile istorice români fiind minoritari în mediul urban. *Economic*, România interbelică a promovat mitul dezvoltării, fiind prezentată ca o țară care s-a apropiat mult de nivelul țărilor dezvoltate. Statisticile contrazic acest mit, indicatorii sintetici ai evoluției macroeconomice indică faptul că decalajele României față de cele mai multe țări europene s-au amplificat în perioada interbelică; dar nu se poate nega progresul economic. Cercetând viața interbelică nu putem evita cunoașterea mentalității omului, moartea și distrugerile din război au lăsat o amprentă de durată asupra societății interbelice. Inconștientul colectiv al Europei a fost afectat aproape iremediabil. Distrugerea și haosul absolut al războiului i-au făcut pe mulți oameni să se îndoiască de tot ceea ce știuseră sau crezuseră altădată. Marele război, după cum se exprima George Kenan, a fost momentul care a pus capăt păcii și a marcat începutul „erei extremelor” (sintagma lui Eric Hombrowm). Extremismul politic interbelic, în parte, își are originile și în Marele război.

Prin urmare, tabloul României interbelice, înscris paradigmei *tradiție vs. modernitate*, reprezintă un arhipelag istoric cu multe necunoscute, din care în proiectul ICSU „Gheorghe Șincai” se vor cerceta următoarele teme:

Repartizarea temelor în proiect:

1. Unificarea: confesiune, națiune și politică: destinul elitei politice ortodoxe în România interbelică (Cornel Sigmirean);
2. Învățământul confesional interbelic : reformații și catolicii (Simon Zsolt);
3. „Naționalizare” și cultură în învățământul mureșean interbelic (Ionuț Biliuță) ;
4. Elite și politică: dialogul interconfesional dintre ortodocși și greco-catolici (Anca Șincan);
5. De la națiune dominantă la statutul de minoritate: sașii și Biserica Luterană din Transilvania în perioada interbelică (Marian Zăloagă);
6. Convergențe istoriografice greco-catolici și ortodocși (Corina Teodor);
7. Prozelitism și literatură: revistele Bisericii Greco-Catolice din perioada interbelică (Nicoleta Sălcudean);
8. Centru și periferie: proza transilvană interbelică. Ion Agârbiceanu și Gala Galaction (Iulian Boldea);
9. Între superstiție și sacru în opera mitropolitului Alexandru Niculescu (Narcis Martiniuc);
10. Opțiuni ideologice în filosofia românească interbelică. Ortodoxismul (Eugeniu Nistor);
11. Eroi și eroizare în revistele interbelice. Perspective confesionale (Corina Hațegan);
12. România și diplomația europeană interbelică în arhivele Bruxellului. Filiera religioasă (Maria Costea);

II. Proiecte individuale ale cercetătorilor I.C.S.U. „Gheorghe Șincai”:

1. Cornel Sigmirean, *Intelectualii români și nașterea națiunii moderne. Reconstituire prosopografică (1454-1919)*

Prin proiectul de cercetare *Intelectualii români și nașterea națiunii moderne. Reconstituire prosopografică (1454-1919)* ne propunem o reconstituire complexă a fenomenului frecventării universităților europene de către români, începând cu secolul al XV-lea, când s-au înregistrat primii studenți de origine română la studii la Paris și Cracovia. Proiectul va reconstitui filierele universitare de acces a spiritului european în cultura română și va pune în evidență rolul intelectualilor în nașterea națiunii moderne. Prin prezentarea prosopografică a românilor care au urmat studii universitare între anii 1454 și 1919 vom pune la dispoziție un dicționar al personalităților transilvane, care poate pregăti elaborarea unei viitoare enciclopedii a elitelor românești din Transilvania.

2. Nicoleta Sălcudeanu, *Aspecte ale exilului literar românesc*

O "istorie sceptică" a exilului românesc nu poate face abstracție, oricât de constructivă s-ar dori ea, de eșecurile acestuia. Succesul fără durată e unul fals, o simplă efemeridă existențială, un accident. El tasează orice eventuală protuberanță axiologică într-un terasament neutru, nediferențiat, dar cu viguroasă colorație orgolios națională, care, într-o viziune mai optimistă, poate deveni fundament devoțional pentru viitoare și totale deșărădăcinări. În plan estetic contează doar mesajul inteligibil în orice limbă, directetea unei *esperanto* accesibilă tuturor, în măsură egală.

3. Corina Teodor, *Istoriografia română la ora bilanțului: anii interbelici*

Discursurile și lecțiile de deschidere ale istoricilor români de după 1918 au făcut loc și analizelor retrospective și demersurilor noi în cercetare. Voi încerca să evaluez aceste bilanțuri pentru a vedea, comparativ, ce căi de urmat sugerau vocile ardelenilor, comparativ cu cele ale istoricilor din Vechiul Regat. De asemenea, într-o analiză care se va concentra asupra anilor 1919-1948, voi include și alte bilanțuri făcute în acest răstimp, românești și străine, precum cele ale lui Aurel Decei, *Istoriografia românească transilvană în cei 20 de ani de la Unire*, Cluj, 1939; Ioan Moga, *Contribuția membrilor Institutului de Istorie Națională la istoriografia română în primul sfert de veac*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, 1945; Ștefan Pascu, *Metoda științifică la Institutul de Istorie Națională din Cluj*, în *Ibidem*; Paul Henry, *Histoire roumaine*, în *Revue Historique*, Paris, 1935; L. Makkai, *L'historiographie roumaine dans les dernieres dizaines d'années*, în *Revue d'histoire comparée*, Paris, 1943).

4. Simon Zsolt, *Evoluția sistemului fiscal transilvănean în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: reformele de impozitare (Systhema Bethlenianum, Buccowianum și Bruckhentalianum, 1754-1769)*

Transilvania a fost una dintre cele mai estice regiuni ale Imperiului Habsburgic, din care motiv impozitarea (și nu numai impozitarea) din secolul al XVIII-lea păstra încă unele caracteristici arhaice, medievale. La mijlocul acestui secol, Curtea de la Viena a decis să reformeze și impozitarea transilvăneană, iar între 1754 și 1769 au fost elaborate trei sisteme fiscale: așa-numitele Systhema Bethlenianum, Buccowianum și Bruckhentalium, ultima rămânând valabilă, cu modificări minore, până în 1848.

În lucrarea planificată, aș dori să prezint aceste sisteme fiscale, să analizez cauzele și circumstanțele introducerii lor și consecințele reformelor (în special modificarea [creșterea] în timp a veniturii fiscale după introducerea reformelor). De asemenea, voi cerceta soarta reformei pe două niveluri

inferioare, și anume pe de o parte într-un oraș, și anume în Târgu Mureș, unul dintre cele mai importante orașe din Transilvania, iar pe de altă parte într-un scaun (Mureș). În aceste două studii de caz, intenționez să cercetez felul cum au fost discutate reformele în aceste două unități administrative, care au fost reacțiile la noile sisteme și cum a fost implementată concret reforma.

Primul sistem fiscal a fost analizat de Zsolt Trócsányi, într-o lucrare în limba maghiară publicată în revista *Levéltári Közlemények* 57 (1986) p. 45–73. În cazul celui de-al doilea și al treilea sistem fiscal, intenționez să folosesc în principal materiale de arhivă, iar principalele surse ale anchetei vor fi legile, edictele princiare, protocoalele adunărilor generale, actele guvernării transilvănene (păstrate) în Arhivele Naționale Maghiare), respectiv documentele Arhivei Scaunului Mureș și a Arhivei Orașului Târgu Mureș.

5. Marian Zăloagă, *Civili sași în captivitatea statului român. Cazul Zekely*

Primul Război Mondial a fost primul conflict care a avut ca țintă și populația civilă, motiv pentru a fi socotit un „război total”. Odată cu intrarea Regatului României în Marele Război (1916) de partea Antantei, autoritățile române au trecut la restrângerea libertății de mișcare a civililor aparținând statelor Puterilor Centrale. În tema de cercetare personală voi trata problema internării civililor sași din România în perioada Primului Război Mondial.

6. Maria Costea, 1. *România secolului XX sub lupa diplomației europene*; 2. *România și granițele consacrate la Versailles în diplomația europeană în anii 1939-1940*.

Sunt teme de actualitate, prin care se pot aduce contribuții științifice, care se vor regăsi în lucrări publicate în volume și reviste de specialitate.

7. Corina Hațegan, „*Presa de satiră și umor din perioada interbelică*”

Studiul își propune să pună în lumină modul în care diverse evenimente politice și/sau sociale se reflectă în presa de satiră și umor din perioada interbelică. De asemenea, urmărește și modul în care presa românească reușește să satirizeze practici/obiceiuri cotidiene ale românilor, dar și atitudini ale politicianilor sau funcționarilor publici, aducând în atenție, spre distracția cititorilor, comportamente mai puțin morale ale reprezentanților societății interbelice.

8. Anca Șincan, *Religia clandestină în arhivele Securității*

Proiectul discută despre modul în care mai multe comunități religioase ilegale (greco-catolici, ortodocși de stil vechi) sunt reprezentate în documentele securității pentru a clarifica teoretic conceptele de clandestinitate, secret, ascuns în văzul lumii. Comunitățile în alese țin de spațiul transilvan. Proiectul de cercetare se va definitiva în 3 articole publicate în volume internaționale și un articol predat spre publicare în revista *Body as religion*. Tot în cadrul proiectului vor exista 4 prezentări la conferințe internaționale din Varșovia, Chișinău, Ierusalim, București pe teme ce reflectă viața comunităților religioase în perioade de prigoană a statului asupra credinței. Cercetarea pentru proiect îmbină arhivele (CNSAS, Arhiva Județeană Mureș, Arhivele Naționale) cu munca etnografică de teren în trei astfel de comunități.

9. Eugeniu Nistor, *Marea dezbatere în opera filosofilor români interbelici*

Dacă aproape întreaga mișcare spirituală a primelor decade ale secolului XX (dinaintea primului război mondial) a stat sub înrăurirea unor concepții retrograde, de tradiționalism cultural închis oricărui progres, nu același lucru se întâmplă în intervalul românesc interbelic, când societatea s-a dinamizat la toate nivelurile, iar împrumuturile culturale și asimilarea curentelor de idei ale Apusului au prins a se închea în chip firesc, natural, în noul stat unitar. Formele importate din

Occident sunt tot mai pline de fond autentic, de conținut, căci filosofia românească încearcă să se originalizeze, să creeze structuri ample, sistematice, de idei și să impună direcții și scoli de gândire. În acest sens, stau mărturie scrierile descendenților „maiorescieni”, cu orientări multidisciplinare, precum au fost: Constantin Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, P.P. Negulescu, Mircea Florian – cu contribuții în logică, filosofia pozitivistă, metafizică etc., dar și personalități singulare, dincolo și dincoace de munți, cu orientări mai ales către diverse aspecte de filosofia culturii, filosofia religiei, estetică, antropologie, cosmologie etc., așa cum au fost Mihai Ralea, Nae Ionescu, Tudor Vianu, Lucian Blaga, Eugeniu Speranția, iar mai târziu, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica ș.a. Adeseori, dialogurile filosofice cele mai vii între acești reprezentanți ai gândirii românești au avut în prim-plan ideea națională, declinată și explicată în variate forme, evoluând de la „personalismul energetic” al românismului, până la orizonturile sufletești ale „spațiului mioritic”, și de la „sufletul românesc” la „ispitele” autohtone... Cert este că din aceste dezbateri nu au lipsit nici polemicile și gesturile critice radicale – toate semnificând o perioadă spirituală de rodnicie și efervescență ideatică creatoare.

10. Iulian Boldea, *Centru și periferie. Proza transilvană interbelică.*

Tema își propune să releve importanța unor opere epice ale scriitorilor transilvăneni interbelici, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, Pavel Dan etc., scriitori care au constituit repere distincte în evoluția prozei românești, prin tematică, stil și pregnanță a evocării realității.

11. Ionuț Biliuță, *Colaborare, compromis sau strategie de supraviețuire? Soarta clerului ortodox român din Transilvania în timpul regimului comunist (1944-1964)*

Prezenta temă de cercetare pentru anul 2020 intenționează să reliefeze principalele traiectorii profesionale și personale ale reprezentanților clerului ortodox din Transilvania. În special cei care aveau un trecut politic anterior (liberal, țărănist, legionar) sau au participat la campania Armatei Române desfășurate pe Frontul de Răsărit în al Doilea Război Mondial au devenit rapid principalele ținte ale aparatului represiv condus de Partidul Comunist Român după instalarea acestuia la putere. Care au fost strategiile individuale sau colective de supraviețuire ale reprezentanților clerului? De ce în cazul transilvan clericilor ortodocși au fost mai ferți de asprimea represiunii comuniste? Cum s-au făcut „utili” noii orânduirii de partid și de stat preoții ortodocși care înainte de 1944 au militat în diferite mișcări politice și culturale interbelice? Au făcut compromisul cu regimul comunist pentru a se salva doar pe sine sau să păstreze neatinsă și onoarea Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal? Acestea sunt doar câteva dintre întrebările la care dorește să ofere răspuns pe baze arhivistice și documentare acest proiect de cercetare din dorința de a verifica validitatea anumitor mituri istoriografice.

12. Narcis Martiniuc,

1. *O corespondență inedită: Mircea Eliade către mitropolitul Vasile Suceu, 1928*

Studiul își propune să reproducă și să analizeze cele două scrisori pe care Mircea Eliade le adresează mitropolitului Vasile Suceu în anul 1928, cu puțin timp înainte de a pleca la studii în India. Vom încerca să răspundem la unele întrebări ridicate de materialului avut la îndemână: motivațiile acestui schimb epistolar (nu avem și răspunsul lui Suceu) scopul lor, natura relației dintre Mircea Eliade și Vasile Suceu, obiectivele comune de natură teologică și de istoria religiilor. Implicații de natură istoriografică raportate la perioada interbelică.

2. *Costumul bărbătesc din zonele etnografice Maramureș și Oaș: „mitologii naționale”, origini, evoluție, morfologie și simbol. Sec. XVII – XX (partea a III-a)*

Ultimul capitol dintr-o temă de cercetare mai vastă, începută în anul 2017. Primele două părți au fost publicate în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu Mureș – respectiv numerele XX/2017 și XXI/2018.

În prima parte s-a făcut încadrarea generală a temei din perspectivă spațială și temporală precum și definirea termenilor de specialitate.

În partea a doua s-a continuat cu cercetarea costumului bărbătesc din Țara Oașului din perspectiva fondată în prima parte a studiului - iar rezultatele au fost de multe ori inedite prin concluzii, mai ales în ceea ce privește geneza și evoluția contemporană a costumului ceremonial de inspirație tradițională.

În partea a treia se va continua cercetarea - de data asta în ceea ce privește zona Maramureșului istoric. Se va analiza acest costum din perspectivă artei tradiționale, a arheologiei vestimentare și antropologiei, a etnografiei în subsidiar - incluzând conexiuni ce depășesc spațial și temporal actualul cadru istorico-geografic al zonei.

Tema va avea ca direcții generale:

- Integrarea acestui tip de vestimentație într-un cadru geografic mai amplu, în încercarea de a-i reconstitui „vârsta”, „specificul” și ”biografia”;

- Locul și rolul pe care-l ocupă în elaborările artistice, culturale de tip „național” ce vizează promovarea idealizată a imaginii țaranului - delimitări, tensiuni generate de posibilitățile de integrare a acestui gen de costum într-o structură unitară a portului românesc;

- Costumul de Maramureș/Oaș - și „multiculturalismul istoric” - simbioze, transferuri dinspre portul altor națiuni.

Târgu Mureș, 22.11.2019

Director,

dr. Cornel Sigmirean

